

GELENEKSEL DOKUMALARDA KADIN

Ayşegül KOYUNCU OKCA *

Öz

Türk toplumunun sanat zevkini, estetik anlayışını, sanatın günlük yaşamdaki yerini, en iyi yansıtan alanlardan biride kuşkusuz geleneksel dokumalarıdır. Türklerin dünya kültür mirasına armağan ettiği dokumacılık, hammadde, teknik, desen ve fonksiyonelliğe göre şekillenmiş, geleneğe bağlı olarak benzer ve benzemezlikler göstererek yüzyıllardır yapımı devam etmiştir.

Kadın doğurganlığı, vefakârlığı ve verimliliği nedeni ile hayatın sürekliliğinin sağlanmasında başrolde olmuştur. Tarih öncesi çağlardan başlayarak, Anadolu'da yaşayan tüm uyarlıklarda kadının önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Kadın, çağlar boyu özellikle sanatın bitmek tükenmez esin kaynaklarından biri olmuştur. Toplumdan topluma, kültürden kültüre farklı zamanlarda kadından etkilenme ve kullanım formlarında farklılıklar görülse de kadına yüklenen anlamın değişmediğine sadece yüklenen imgelerin değiştiğine dikkat çekmek doğru olacaktır. Dokumalardaki tüm yanırlar kadının kültürel birikiminin bir yansımasıdır. Kullanılan yanış ve kompozisyonlar dönemleri, bölgeleri, boyları ve birliktelikleri göstermekte önemli birer belge olarak değerlendirilmiştir. Türk süsleme sanatlarının vazgeçilmez ana unsurlarından biri olan yanırların çeşitliliği ve zenginliği, bu sanatların tarih boyunca ileri bir düzeye ulaşmasını sağlamıştır. Yanışlar kültür ve sanat alanında toplumların gelenek ve görenek, duygu, düşünce ve inançlarının ifadesi olmuşlardır. Bu çalışmada geleneksel dokumalar çerçevesinde kadının konu edildiği yanırlar üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın gerçekleşmesi için yöntem anlayışımız ışığında amaca ulaşmada gerekli olan verileri elde etmek için alan araştırması yapılmış, gözlem ve söyleşi teknikleri kullanılarak gerekli bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca literatür taraması yapılarak bu çalışmanın bilimsel bir tabana oturtulması sağlanmıştır. Geleneksel dokumalarda yer alan kadının konu edildiği yanırların açıklamaları kısaca yapılarak çizimlerine yer verilmiştir. Ayrıca bu yanırlar fotoğraflanarak belgelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Geleneksel Dokumalar, Halı, Kilim, Kadın.

WOMEN IN TRADITION WEAVING

Abstract

One of the fields that reflects the taste in art, sense of aesthetics and the place of art in the daily life best for Turkish people without any doubt is the traditional weaving. Weaving a gift of Turks for the world's cultural heritage has been shaped according to raw materials, techniques, patterns and functionality, it has continued to exist in a similar or dissimilar fashion according to the tradition.

* Yrd. Doç. Pamukkale Üniversitesi Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi, aysegulkoyuncu@pau.edu.tr

Women have always played the leading role in continuity of life due to her faithfulness and productivity. It is known that women had an important place in all civilization that lived in Anatolia starting from the ancient times. Women have especially been one of the endless sources of inspiration for art throughout the ages. Although the influence of women and the forms used have differed from one society to another, from one culture to another, it would be right to note that the meaning ascribed to women have not changed, only the image attributed to women changed. All the motifs in weavings are a reflection the cultural accumulation of women. Each of the motifs and compositions used has been assessed as a significant document as an indication of the periods, regions, tribes and alliances. Diversity and richness of the motifs, one of the indispensable main components of Turkish decorative art have provided the advancement of this art through the history. The motifs have been an expression of the traditions and customs, emotions, thoughts and beliefs of societies in the field of culture and art. In this study, the motifs in which the women were the subjects were emphasized within the frame of traditional weaving.

In order to acquire the data required to achieve the goal within our methodological approach, field study was conducted, required information was attained using observation and interview techniques. In addition, the literature scanning was made in order to ensure that this study is based on a scientific ground. The illustrations of the motifs featuring women in traditional weaving are given with their short descriptions. Moreover these motifs have been documented with photographs.

Keywords: Culture, Traditional Weaving, Carpet, Rug, Women.

Giriş

Bütün kültürler ve uygarlıklar hangi zaman ve şartlarda olurlarsa olsunlar en az derecede bile olsa çevrelerini bezeyerek değiştirme isteği duymuşlardır. Gerek günlük konuşmada gerekse sanat tarihi yazılarında “süsleme” sözü bir tek gerçeği anlatır, bir obje veya yüzeye, onu güzel ve anlamlı kılan çeşitli unsurların uygulanması bazen güzel bazen de anlamlı bulduğumuz süsleme bir eşyaya uygulanan ya da yapılan zenginleştirici ektir. Süsleme eşyayı örterek ona ilk durumuna göre farklı bir çehre kazandırır (Mülayim, 1999, s. 15). Her toplum güzelini, kendinde var olan geleneklerinin, inancının, milli zevk ve ölçüleri ile benimser ve anlamlandırır. Bu farklılık o toplumun yaşadığı coğrafyadan ve kültürden kaynaklanır, yaşadığı süreçte kazandığı bilgiler ve kurduğu medeniyetler sayesinde olgunlaşır (Genç, 2009, s. 148).

Toplumun yaşantısı, örf ve adetleri, dinleri, inanışları, insan, ahlak, aile anlayışları gibi konularda çeşitli bilgiler veren farklı kaynaklar vardır. Bu kaynaklar arasında ilk aklı gelen yazılı metinlerdir. Ancak yazılı metinlerin dışında toplumların yapısına göre şekillenen çizimlerin ve resimlerin kısacası sanat eserlerin olduğu unutulmamalıdır. Sanat karşılıklı etkileşim fikrinden doğmaktadır. Bu süreçte toplum yeni durumlara karşı hazırlığını farklı bir bakış açısı ile sağlamaktadır. Sanat toplumsal değişmeyi gerçekleştirecek rol ve fonksiyonların yüklendiği elemanların bir parçasıdır (Gültekin, 2013, s. 3). Türk toplumunun sanat zevkini, estetik anlayışını, sanatın günlük yaşamdaki yerini, en iyi yansıtan alanlardan biride kuşkusuz geleneksel dokumalarıdır. Türklerin dünya kültür mirasına armağan ettiği dokumacılık, hammadde, teknik, desen ve fonksiyonelliğe göre şekillenmiş, geleneğe bağlı

olarak benzer ve benzemezlikler göstererek yüzyıllardır yapımı devam etmiştir (Koyuncu, b.y.y., s. 171). Dokumalar teknik, yapısal ve sanatsal özellikleri barındıran bir felsefe ile tasarlanmış olan ürünler olmanın yanı sıra aynı zamanda üretiminin yapıldığı toplumun tarihsel kimliğini de bünyelerinde barındırırlar (Genç, 2009, s. 149).

Kadın çağlar boyunca tüm toplumların temel taşı olarak kabul edilmiştir. Doğurganlığı, vefakârlığı ve verimliliği nedeni ile hayatın sürekliliğinin sağlanmasında başrolde olmuştur. Yaratılış özellikleri nedeni ile kimi zaman toplumda hak ettiği yeri almış kimi zaman ise varlığı toplum tarafından görülmez olmuştur. Tarih öncesi çağlardan başlayarak, Anadolu'da yaşayan tüm uyarlıklarda kadının önemli bir yeri olduğu, bu dönemleri günümüze aktaran pek çok tarihi eserde açıkça görülmektedir (Altındal, 1994, s. 9). Eski Anadolu kadını, diğer toplumlardaki kadınlardan daha fazla haklara sahip olmuştur. Kadın, çağlar boyu özellikle sanatın bitmek tükenmez esin kaynaklarından biri olmuştur. Toplumdan topluma, kültürden kültüre farklı zamanlarda kadından etkilenme ve kullanım formlarında farklılıklar görülse de kadına yüklenen anlamın değişmediğine sadece yüklenen imgelerin değiştiğine dikkat çekmek doğru olacaktır (Şener, 2009, s. 537). Aynı anda çok çeşitli statülere sahip olan kadın Türk kültüründe oldukça farklı uygulamalara konu olmuştur. Bu uygulamalardan bir tanesi de geleneksel dokumalardır.

Türk kadını çalışmayı, alın teri ile kendisinin ve ailesinin hayatını kazanmayı, daima şeref meselesi bilmiş (Tacemen, 1998, s. 481) ve hayatı boyunca bunu yaşam prensibi haline getirmiştir. Kadınların ekonomik kazanca katkıda bulunmak için yaptıkları işlere bakıldığında ise bu işlerin genelde ev içinde ve ev çevresinde yapılan işler olduğu fark edilmektedir. İslam öncesi dönemde Türk kadınları halı, kilim, harar, çuval dokuyarak, terzilik yaparak, süt sağarak, yağ, peynir ve yoğurt yaparak ailelerine ekonomik katkıda bulunmaktaydılar (Ünal, 2007, s. 49). El işleri konusunda ise kadını meşgul eden işlerin başında yün, pamuk veya kıl eğirmek gelmekteydi. Türklerde ip eğirme âdeti olan birçok kadın bulunmaktaydı. İp eğirmede kızlar da analarına yardım ediyorlar ve bazen de onlar ile yarışıyorlardı. Dikiş işleri de kadının günlük hayatında önemli bir yer tutuyordu. Bu konuda da evin yetişmiş kızı anasının en büyük yardımcısı idi (Genç, 1997, s. 122-376).

Geleneksel dokumaların üretiminde temel ölçüt doğanın betimlenmesi ya da taklidi değil insanın çevresine hükmetmeye çalışması ve bu yüzden çevresinden kopmadan yaptığı ürünlere şekil vermesidir (Genç, 2009, s. 151). Dokumalardaki tüm yanırlar kadının kültürel birikiminin bir yansımasıdır (Erbek, 2002, s. 12). Kullanılan yanış ve kompozisyonlar dönemleri, bölgeleri, boyları ve birliktelikleri göstermekte önemli birer belge olarak değerlendirilmiştir (Ortaç, 2010, s. 142). Türk süsleme sanatlarının vazgeçilmez ana unsurlarından biri olan yanırların çeşitliliği ve zenginliği, bu sanatların tarih boyunca ileri bir düzeye ulaşmasını sağlamıştır. Yanışlar kültür ve sanat alanında toplumların gelenek ve görenek, duygu, düşünce ve inançlarının ifadesi olmuşlardır (Onuk vd., 2002, s. 21). Bu çalışmada geleneksel dokumalar çerçevesinde kadının konu edildiği yanırlar üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın gerçekleşmesi için yöntem anlayışımız ışığında amaca ulaşmada gerekli olan verileri elde etmek için alan araştırması yapılmış, gözlem ve söyleşi teknikleri kullanılarak gerekli bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca literatür taraması yapılarak bu çalışmanın bilimsel bir tabana oturtulması sağlanmıştır. Geleneksel dokumalarda yer alan kadının konu

edildiği yanırların açıklamaları kısaca yapılarak çizimlerine yer verilmiştir. Ayrıca bu yanırlar fotoğraflanarak belgelenmiştir

Geleneksel Dokumalarda Kadın

Süsleme kavramı denildiğinde akla ilk kadın gelmektedir. Çünkü kadın yaradılışı gereği süse eğilimlidir. Türk toplumunda kadın toplum ve aile arasında bir köprü vazifesi görür. Yerine getirdiği görev ve sorumlulukları ile sosyal sistemin işleyişini sağlayan en büyük etkidir. Bu yüzden kadınlar yapmış oldukları üretimler ile ekonomik, sosyal ve kültürel olarak hayatın içindeki yerini ve önemini kendisi belirlemiştir (Koyuncu Okca, 2015b, s. 513). Kadın elinin değdiği her alanda süs ve bezemeden söz edilmelidir. Geleneksel dokumalarda bu durum o kadar çok çeşitlidir ki her yörenin kendine özgü bir deseni bulunmaktadır. Bu desenler kadınlar tarafından üsluplaştırılarak dokunur. Bu desenler geometrik yanırlar, bitkisel desenler, insan ve hayvan tasvirleri, inanç ve geleneklere bağlı semboller ve dokuyucu kadının çevresinde gördüğü malzeme, eşya ya da hayvan tasvirlerinin birinin ya da bir kaçının kullanılması ile oluşturulur. Desenlerin büyük bir bölümü Orta Asya Türk geleneklerinin izlerini taşımaktadır (Deniz, 2000, s. 71). Çünkü Türk sanat tarihinin kökenleri binlerce yıl önceye ve hala kullanılan yanırlara kaynaklık eden Orta Asya'ya dayanmaktadır (Atış Özhekim, 2009, s. 183). Bunların her birinin yörelere göre benzer ve benzemezlikler taşıyan anlamları bulunmaktadır (Deniz, 2000, s. 71).

Tarihin kuşkusuz en eski sanat yapıtlarından biri olan dokuma; sosyal-estetik bir olgu olarak tarif edilir. Dokumanın işlevsel yanı her zaman öne çıkmış ve bir sanat yapıtı olmaktan çok, gereklilik olarak kabul edilmiştir (Arslan, 2009, s. 546). Orta Asya'dan günümüze kadar kesintisiz olarak devam eden köklü ve önemli bir geçmişe sahip olan geleneksel dokumalar, semboller ile ifade edilen, aktarılan bir gelenek, bugün ile dün arasında ilişki kuran tarihî belgelerdir (Genç, 2009, s. 148).

Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk toplumlarında aile en önemli sosyal birliği sağlayan müessese olmuştur. Aile yapısının temel taşı olan kadın ise bu toplumlarda yüce bir mertebeye erişmiştir. Doğa ile mücadele halinde olan erkeğin en büyük destekçisi olan kadın erkeğin zaman ayıramayacağı, zaman ayırsa bile düşünemeyeceği, düşünse bile estetiğini katamayacağı başarılı işlere imza atmıştır. Bu işlerin başında kuşkusuz geleneksel dokumalar gelmektedir. Çünkü Türk kültüründe dokumalar, gören göz, duyan kulak, hissedilen aşk, dilinden anlayana bir öykü, bir efsane, bir destan olmuştur. Türk kadınları yüzyıllarca yanırları ile konuşup, renkleri ile anlaşmışlardır (Koyuncu Okca ve Genç, 2015, s. 240). Böylesine derin anlamları bünyesinde barındıran geleneksel dokumaların oluşumunun her aşamasında kadınların etkin rol oynamış olması aslında konuyu daha da ilginç kılmaktadır. Türk insanının dokumacı davranışları birbirinden bağımsız gibi görünen geçmiş birikimlerin kullanıldığı fakat gelişmeye değil başkalaşmaya, kaliteli işçiliğe ve renkler ile oynayarak ifade etmeye dayanan bir üretimdir. Modellerde bu değişimleri sağlayan düzenlemenin dokumayı ilk tasarlarırken düşünüldüğü söylenebilir (Genç, 2009, s. 149).

Dokuma ve diğer kültür ürünleri genelde iki farklı nedenden yapılırlar. İlki işlevselliktir yani gündelik hayatta kullanılan her nesne bir ya da birkaç fonksiyon için üretilir. Çünkü sürdürülen yaşam biçimi bu durumu doğurmuştur. Her farklı fonksiyon onun değişik bir biçim almasına neden olur. Tarih boyunca dokumalarda görülen çeşitli biçimler onun işlevsel zenginliğinden kaynaklanır. Bu çeşitlilik içerisinde ortaya çıkan kullanım

kişisel bir istekten çok, topluma özgü bir ihtiyaç, beğeni ve seçimden geçer (Kuban, 1995, s. 254). Bir yaygı göç sırasında develer üzerinde örtü olarak karşımıza çıkar ve diğer eşyaların sıcaktan, soğuktan ve yağıştan korunmasını sağlar, aynı yaygı yeri geldiğinde çadırı bölmelere ayırmak için perde vazifesi görür. Bir çuval göç esnasında valiz görevi görürken çadır içerisinde aynı zamanda gardırop olarak kullanılır. Bu tür örnekleri çeşitlendirmek hiç de zor değildir çünkü sürekli hareket halinde olan Türk toplumu taşınması kolay ve birden fazla amaca hizmet edecek ürünler üretmeyi ve kullanmayı hayat felsefesi olarak benimsemişlerdir. İkinci amaç ise farklı biçimlenmelerin sınırını aşan bezeme sürecini oluşturur. Bilindiği gibi gündelik hayatta kullanılan bir kültür ürününü bezemek demek ona estetik bir boyut eklemek anlamına gelmektedir (Kuban, 1995, s. 254).

Yukarıda açıklaması yapılan nedenlerden dolayı geleneksel dokumaları özel bir çaba ve estetik duyarlılığın ürünü olarak kabul etmek gerekir. Bu yüzden estetik duyarlılığın yansıtıcısı olan her yapıt bezeme ile güzelleşme sürecinden geçer. Bu süreçte kaynağını topluma özgü çeşitli duygu, inanç, düşünce beğeni yani farklı kültürel değerlerden alır. Anadolu kültürünün değişik dönemlerdeki güzellik anlayışını mimari ve diğer alanlar gibi dokumalarda da gözlemlemek mümkündür (Genç, 2009, s. 149). Dokumalar Türk toplum hayatını bütünleyen bir uğraş olarak görüldüğünde gerçek tarihsel anlamını kazanır. Değişik dönemlerde yapılan dokuma biçimleri, sergilediği renk dünyası ve zengin tasarımları ile çeşitli duyarlılıkları yansıtmışlardır. Bu duyarlılıkların Türk kültür tarihinin değişim süreci içinde farklı aşamalardan geçtiği saptanmaktadır. Dokumalara sinmiş kültürel değerlerin içinde, uzun süreli değişimler, çeşitli eğilimler, beğeniler ve tatların yer aldığını gözlemlemek toplumdaki bireylerin bir görevidir. Bunlardan bir bölümü yenileri ile birlikte günümüz dokumalarında da yaşamayı sürdürmektedir (Kuban, 1995, s. 252).

Geleneksel dokumacılıkta kadınların başrol oynaması aslında hiç de yadsınacak bir durum değildir. Çünkü geleneksel dokumaların hammaddesinin temin edilmesinden, ürüne dönüşmesine ve kullanım aşamasında kadın olayın tam olarak içindedir ve bu durum onun için özel anlamlar taşımaktadır. Yeri geldiğinde çeyizi, gündelik kullanımı ve ahreti için yaptığı dokumasını günler hatta aylarcailmekilmek oluşturmaktadır. Türk sanatının hemen her dalında, tasarım zenginliği kadar malzemenin daha dayanıklı ve eserin uzun ömürlü olmasına da çok önem verilmiştir (Bırol, 2007, s. 81-82). Bu durum dokumalarda da malzeme açısından paralellik göstermektedir. Sanat eserleri hem kullanım fonksiyonu hem de kullanılan malzeme ile insanın ihtiyacını gidermeye manevi açıdan ise öldüğü zaman vakfetme anlayışı ile kalanlara yararlı olmayı hedeflemiştir (Genç, 2009, s. 153). Bu yüzden kadınlar mümkün olduğunca ellerindeki imkânlar dâhilinde çeyizlik, gündelik kullanım ve ahretlik dokumalarında en kaliteli hammaddeleri kullanmaya çalışmışlardır.

Anadolu'da geleneksel dokumalar kadınlar ve genç kızlar tarafından dokunur (Bkz. Fotoğraf: 1-2-3). Özellikle genç kızlar tarafından çeyiz eşyası olarak hazırlanır. Dokumacılığın yapıldığı merkezlerde dokuma yapmasını bilmeyen genç kız yoktur. Öyle ki dokuma yapmasını bilmeyeler evlenemez, evde kalırlar. Dokuma yapmasını bilmeyen köylerdeki delikanlılar, dokuma yapan köylerin kızlarını tercih ederler. Böylece dokuma yapmasını bilen bir gelin, köydeki diğer kızlara dokumacılığı öğretir (Deniz, 2000, s. 59).

Fotoğraf 1-2-3: Anadolu'da Kadınlar ve Genç Kızlar Tarafından Dokuma Yapılması

Geleneksel dokumalardaki yüzey şekilleri dokuma esnasında dokuyucu kadın tarafından yorumlanabilir. Monotonluktan kaçındığı için bazen aynı yanışı farklı tonlardaki renkler ile dokur ki dokumaya bir zenginlik katsın. Geleneksel dokumacılıkta bir anda değişim ya da devrim yapmak çok da mümkün değildir. Dokuyucu kadın tarafından sadece küçük ek, yorum ve değişiklikler yapılabilir. Tekniğin getirmiş olduğu sınırlamalar radikal değişikliklere imkân tanımamaktadır. Bu yüzden ağır bir gelişme sürecinde yol alan geleneksel dokumalar dokuyucu kadından, yöresinden, aşiretinden hatta boyların tutum ve davranışlarının çeşitliliğinden farklı yüzey şekillerine sahip olmuştur. Aksi takdirde birbirinin tıpkısı ürünlerin ortaya çıkması yadsınamazdı.

Sanatta korunması gereken, kurallar ve kalıplardan ziyade değerlerdir. Klasik olmuş geleneksel dokumaları günümüzde uygularken, çizgilerin dile getirdiği manadan bihaber, hatta o manayı yaşamadan sadece renk, şekil, kalıp ve kurallar ile anlatır ve uygularsak o sanat, geçmişin kötü bir kopyasından ibaret kalır ve gelişemez (Genç, 2009, s. 153).

Genel olarak bir sanat eserinde iki çeşit özellik bulunur. Bunlardan bir kısmı, eserin kimliğini belirleyen, milli değerleri yansıtan özelliklerdir. Eserin ait olduğu kültürün izlerini taşır. İçinde kısmen geleneklerinin de bulunduğu bu özellikler hassasiyet ile korunmalıdır. Tarih boyunca Türk sanatkarının şekillerde ayrıntılardan kaçarak öze yönelişi, fakat uygulamada ince ayrıntılı bir işçilik kullanması, eserlerinde, veciz ve güçlü bir ifade zenginliğinin temeli olmuştur (Bırol, 2007, s. 76-81).

Geleneksel dokumalara değer katan en önemli unsurların başında dokumayı meydana getiren yanışlar yer alır. Tasarımında kullanılan yanışlar bir dokumanın temel taşlarıdır. Geçmişte hiçbir estetik eğitim almayan kadınların yaptığı dokumalar bugün dünya müzelerinde ve koleksiyonlarda yer alırken günümüzde bu örneklerin kopyalarını bile yapmak oldukça zor işler arasında yerini almaktadır.

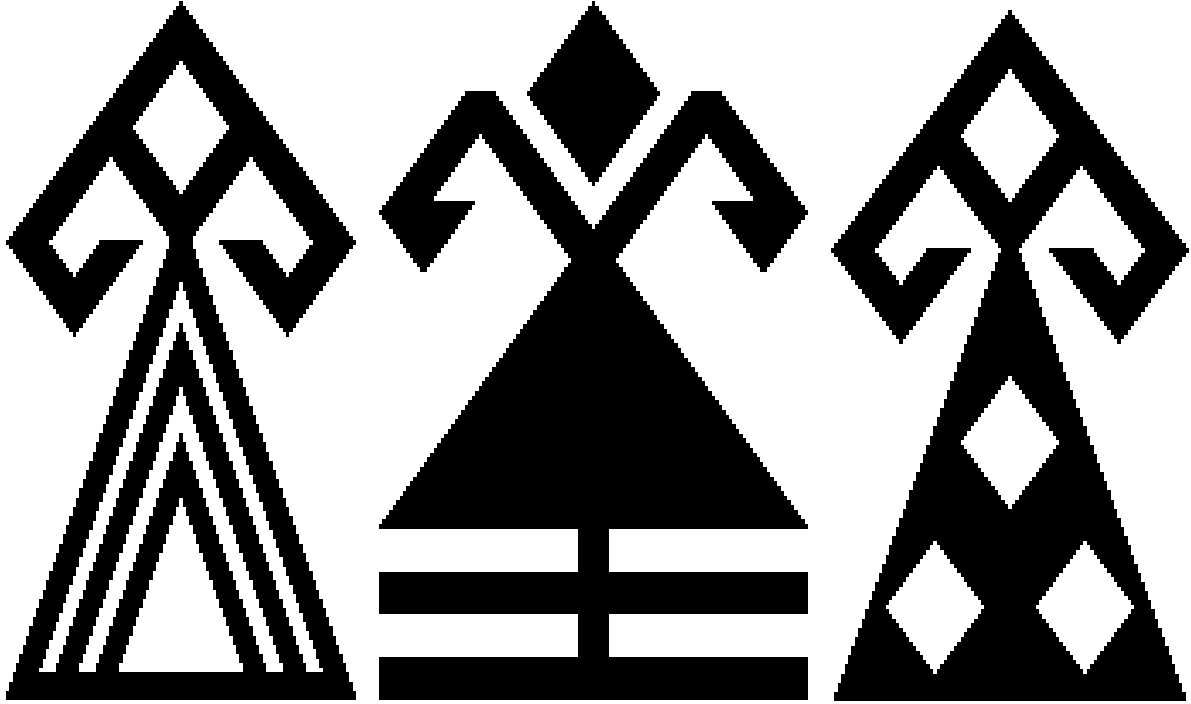
Yanıfların dili yalnızca sanat eserlerinin anlaşılmasında görüneni dile getiren betimleme yöntemi yerine, yorumlamayı ön plana çıkaran yeni bir anlayışın eseri olarak nitelendirilmelidir. Görünüştten manaya geçiş, bir sanat eserinin algılanan şekli ve onu oluşturan unsurların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılar. Bu durum geleneksel sanatlarda, “üsluplaştırma veya üslup çekmek”, batı dillerindeki adı ile de “stilizasyon” veya başka bir ifade ile “soyutlaştırma” olarak adlandırılmaktadır. Bu çizim şekli, “sanatkârın modelini kopya etmeden, sadece ana çizgilerini koruyarak, onu kendi istek ve düşünceleri doğrultusunda, göstermek istediği şekilde çizmesidir” şeklinde tanımlanmaktadır. Üsluplaştırılmış bir nesnede, hem modelin kimliği, hem de sanatkârın yorumu birlikte yer alır (Genç, 2009, s. 148-153).

Her yöre kendine özgü desen, renk ve dokuma özelliği taşır. Anadolu’nun sert iklimi ve dolayısı ile Anadolu kadının yaşamı bu dokumalarda görülür (Züber, 1972, s. 39). Yanıfların dili, kültürel değerlerin anlamlar üzerine örttüğü perdeyi aralamayı, yanıfların heyecan veren gizini çözmeyi denemektir. Yanıfların oluşturduğu anlamlar dünyasını bilmeden, tanımadan sanat eserleri hakkında bütünü ile bilgi sahibi olmak zordur (Genç, 2009, s. 148).

Geleneksel dokumalarındaki yanıflar ortaya çıktıkları Orta Asya’dan günümüze gelinceye kadar çeşitli değişimlere uğramış, çevrelerini etkilemiş, kendileri de çevrelerinden etkilenmiştir. Üstelik zengin bir geçmişi olan Anadolu’ya geldiklerinde diğer medeniyetlerin bıraktıkları izlerden de etkilenmişlerdir. Görünüşlerine göre benzetmeler ile adlandırdıkları için yanıfların sembolik anlamları da zamanla unutulmuştur (Yılmaz, 2015, s. 149).

Geleneksel dokumalarda görülen yanıflar, taşıdıkları anlamlara göre gruplara ayrılarak bir sınıflamaya tabi tutulmuşlardır. Doğum ve çoğalma ile ilgili yanıflar, yaşamı simgeleyen yanıflar, ölüm ile ilgili yanıflar şeklinde üç ana grupta incelenmektedir (Koyuncu Okca, 2015, s. 1660). Bu çalışmada bu gruplandırmalar içerisinde yer alan, kadını konu almış yanıflar üzerinde durulmuştur.

Doğum ve çoğalma ile ilgili yanıflar içerisinde yer alan eli belinde yanıfları Orta Asya’dan Anadolu’ya geleneksel dokumalarda en çok karşımıza çıkan ve değerini korumuş olan yanıflardan biridir (Bkz. Çizim: 1-2-3). Dişiliğin simgesi olan bu yanıfl sadece analık ve doğurganlığı değil, aynı zamanda uğur, bereket, kısmet, mutluluk ve neşeyi de sembolize etmektedir (Erbek, 2002, s. 12). Geleneksel dokumalarda kullanılan eli belinde yanıfları Anadolu’nun birçok yöresinde üretilen çeşitli ürünlerde de kendini göstermektedir. Ayrıca geleneksel dokumalarda eli belinde yanıfları dışında “gelin kız, çocuklu kız, aman kız, kara döşeme, seleser, kahküllü kız, çatmalı, eyer gaşı/durna gatarı (Bkz. Fotoğraf: 4-5), eli koynunda, eli böğründe” gibi yanıflar ile de tanımlanabilmektedir (Erbek, 2002, s. 13).

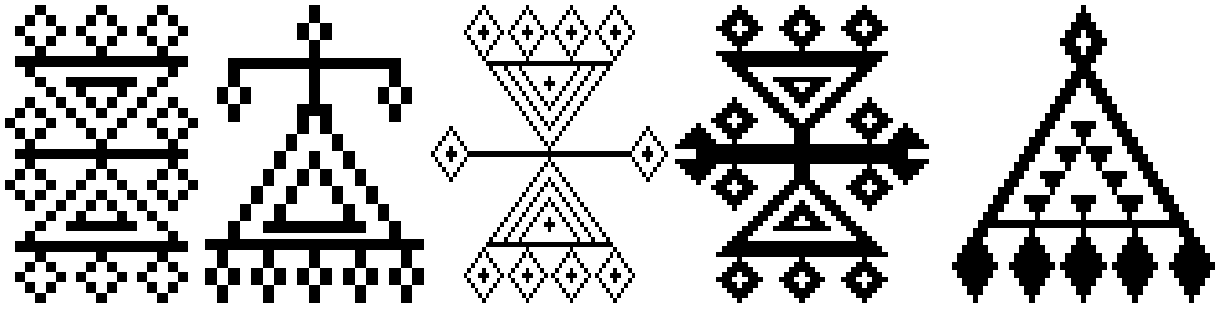
Çizim 1-2-3: Geleneksel Dokumalarda Kullanılan Çeşitli Formlardaki Eli Belinde Yanışı

Fotoğraf 4-5: Eyer Kaş/Durna Gatarı Yanışının Kullanıldığı Dokumalar

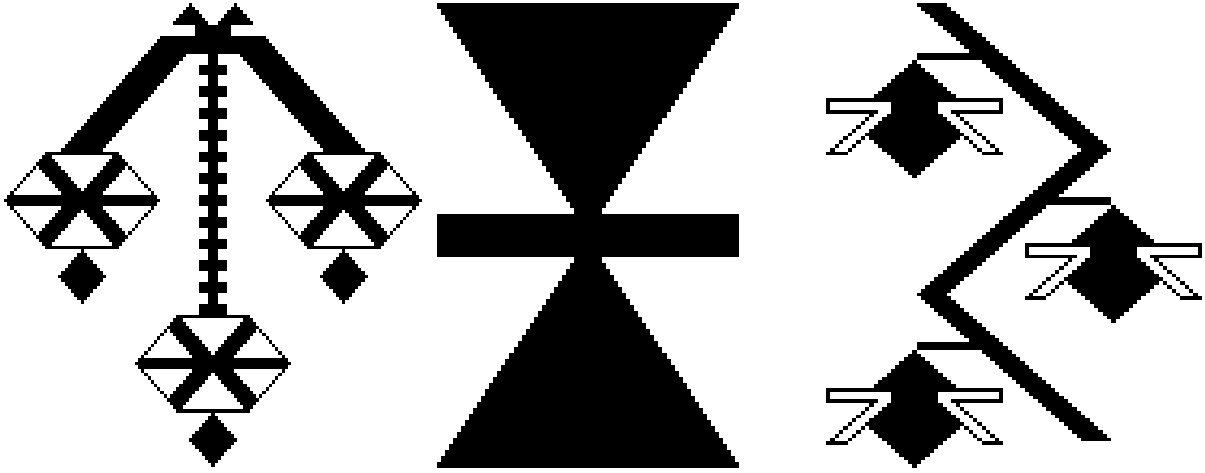

Doğum ve çoğalma ile ilgili yanlışlar içerisinde yer alan saç bağı yanlış evlilik isteğinin göstergesidir (Bkz. Çizim: 4-5-6-7-8). Bu nedenle bu yanlış doğum ve çoğalma ile ilgili yanlışlar grubuna dâhil edilmiştir. Saç bağı genellikle gelinlerin düğünlerinde kullanılan bir takıdır. Geleneksel dokumalarda kullanımı ise evlenme isteğini yansıtmaktadır (Aydın ve Kavcı Özdemir, 2005, s. 37). Anadolu kültüründe duygularını toplum içerisinde açıkça ifade edemeyen kadınlar dokumalarda kullanmış oldukları yanlışlar vasıtası ile isteklerini ifade etmişlerdir. Anadolu kadının saçlarını kesme, toplama, bağlama şekilleri ve saçlarına bağladıkları süsler, toplum içerisindeki sosyal konumlarını anlatan simgesel öğelerdir. Saç bağı Anadolu'daki kültürel çeşitliliğin en güzel örneklerinden sadece biridir. Saç ve saç bağlama çeşitlilikleri, kadının bir anlamda yaşamdan beklediği doğallığın ve özgürlüğün bir göstergesidir ve ona estetik bir üstünlük katar (Erbek, 2002, s. 66). Böylesine anlamlar taşıyan bir öğenin geleneksel dokumalarda da kullanılmış olması kadının sessiz çığlığına ortak oluşunu göstermektedir.

Çizim 4-5-6-7-8: Geleneksel Dokumalarda Kullanılan Çeşitli Formlardaki Saç Bağı Yanışı

Doğum ve çoğalma ile ilgili yanlışlar içerisinde yer alan küpe yanlışının Anadolu kadın kültüründe çok önemli bir yeri vardır. Çünkü küpe kadınların mücevherleri arasında vazgeçilmezdir ve Anadolu'da değişmeyen bir düğün hediyesidir. Küpe motifinin geleneksel dokumalardaki formu sarkık vaziyetteki küpelerin stilizasyonu şeklindedir (Bkz. Çizim: 9-10-11). Geleneksel dokumalardaki küpe yanlış, saç bağı yanlış gibi dokuyucu kızın evlenmek istediğini anlatmak için kullanılmıştır. Küpe motifi genç kızın evlilik isteğini dile getirir. Sözlü iletişimin çok yaygın olmadığı dönemlerde birçok genç kız evlenme isteğini bu yanlışları dokumalarında kullanarak belirtmişlerdir (Genç, 2009, s. 152). Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yapılan geleneksel dokumalarda çoğunlukla bordürlerde bir sıra halinde ya da zeminde tek tük atıştırılmış olarak oldukça sık görülmektedir. Özellikle gelinlik çağına gelmiş kızların kendileri için dokudukları çeyizlik dokumalarda kullanıldığı bilinmektedir (Erbek, 2002, s. 71-72).

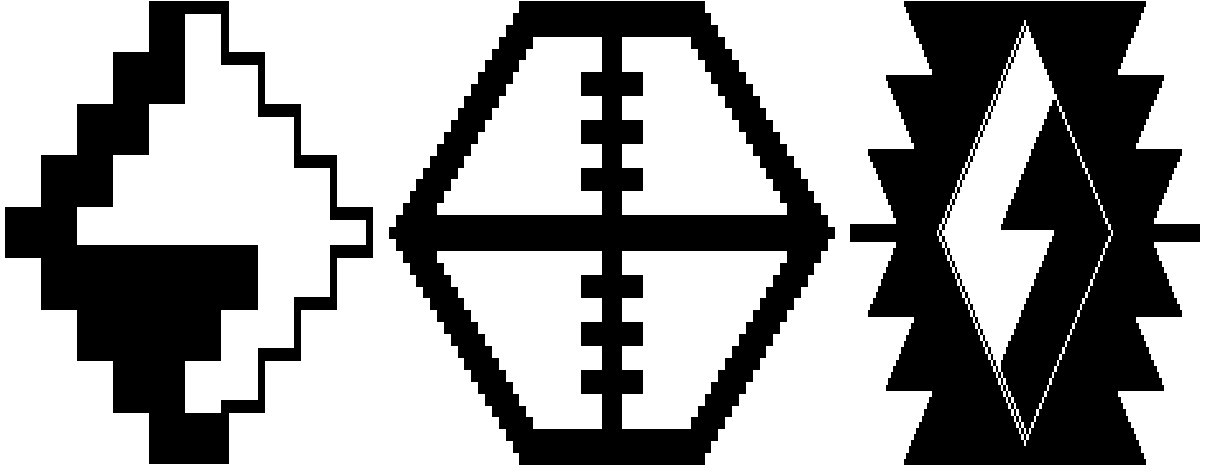
Çizim 9-10-11: Geleneksel Dokumalarda Kullanılan Çeşitli Formlardaki Küpe Yanışı

Doğum ve çoğalma ile ilgili yanlışlar içerisinde yer alan sandık (sandıklı) yanlış evlilik isteğini ve bebek beklentisini simgeler. Çeşitli eşyaları koymak, korumak, saklamak ve taşımak amacı ile tasarlanmış genellikle dikdörtgen gövdeli, dört ayaklı, üstten kapaklı, ağaçtan yapılmış büyük kutulara sandık adı verilmiştir (Barışta, 2009, s. 632). Bu yanlış geleneksel olarak her genç kıza evlilik öncesi alınması gereken çeyiz sandığının stilize edilmiş halidir. Kız çocuğunun doğumundan itibaren belirli bir yaşa gelinceye kadar kendisi için hazırlanan çeyiz eşyaları bu sandıkta biriktirilir. Evlendikten sonra kocasının evinde kullanacağından genç kızın tüm beklentileri ve umudu, ördüğü-dokuduğu çeyiz eşyalarına yansır. Bu yanlış geleneksel dokumalarda evlilik beklentisini dışa vurmak için yer verilir. Bunları bazen kızın kendisi dokur, bazen de yakınları onun için aynı beklenti ile sandık (sandıklı) yanlışının bulunduğu başka dokumalar yapar (Bkz. Fotoğraf: 6-7). Türklerde çeyiz geleneği Orta Asya'ya kadar uzanır. “Kız beşikte, çeyiz sandıkta - kız beşikte, sandık eşikte” deyişleri bunu doğrular niteliktedir. Anadolu kadını, doğumu ve neslin devamlılığını sembolize eden sandık (sandıklı) yanlışını geçmişte olduğu gibi günümüz dokumalarında da sıkça kullanmaya devam etmektedir (Erbek, 2002, s. 80).

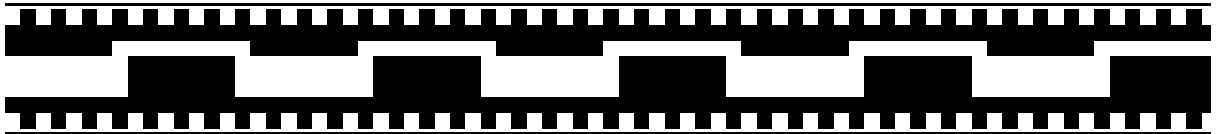
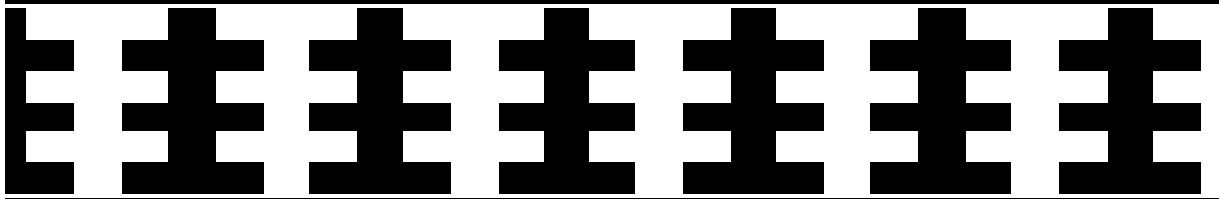
Fotoğraf 6-7: Sandık Yanışının Kullanıldığı Dokumalar

Doğum ve çoğalma ile ilgili yanlışlar içerisinde yer alan aşk ve birleşim yanlışları kadın-erkek birlikteliğindeki doğal ritmi, çoğalma ve bereket ile birleştiren ve yaşamın devamlılığını sağlayan bir yanlışdır (Bkz. Çizim: 12-13-14). Diğer bütün yanlışların içinde en güncel olanı aşk ve birleşim yanlışlarıdır (Erbek, 2002, s. 84).

Çizim 12-13-14: Geleneksel Dokumalarda Kullanılan Çeşitli Formlardaki Aşk ve Birleşim Yanışı

Yaşamı simgeleyen yanışlar içerisinde yer alan el, parmak ve tarak yanışı geometrik olarak üçlü, beşli, yedili ve katları şeklindeki sayılar kullanılarak dokunmaktadır (Bkz. Çizim: 15-16-17). Bir gövdeye bağlanan çeşitli çubuk formlarından oluşur ve duruma göre el, parmak veya tarak isimlerini alır (Bkz. Fotoğraf: 8) Anadolu halk biliminde “Fatma ana eli” “Meryem’in eli” tanımlamaları da bulunmaktadır. Çift el motifi Anadolu’da evliliği ve doğumu kem gözden korumak amaçlı dokunmaktadır (Erbek, 2002, s. 113-114).

Çizim 15-16-17: Geleneksel Dokumalarda Kullanılan Çeşitli Formlardaki El, Parmak ve Tarak Yanışı

Fotoğraf 9: El, Parmak ve Tarak Yanışının Kullanıldığı Dokumalar

Sonuç

Geleneksel dokumacılık insanların iklim ve doğa koşullarından doğan temel ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan ve zaman içerisinde anadan kıza aktarılarak usta-çırak ilişkisi içerisinde devam eden, bünyesinde teknik, yapısal ve sanatsal özellikleri barındıran, felsefesi olan geleneksel bir sanattır.

Anadolu insanının zengin bir sanat anlayışına sahip olduğu bilinmektedir. Bu anlayış ile birlikte geleneksel kültüre dokuma sanatının sağladığı katkıların büyük olduğu düşünülmektedir (Koyuncu, 2015a, s. 665). Türk toplumu tarih boyunca yayıldığı bölgelerde Asya göçebe kültürünün verileri ve İslam sanatı ile ortak paydaları olan Türk sanatı, aynı anda veya sırası ile daha başka alt unsurlar ile de akrabalık kurmuştur. Toplumun inanç sistemindeki değişimleri sanata da yön verirken bu katkılar farklı alanlarda değişik ürünleri öne çıkartmıştır. Bazen mimari ve çini sanatı bazen de duvar resmi veya avcı göçebe toplum kültürünün daha tipik ürünleri sayılan halı ve kilimler öne çıkmıştır. O halde eklemek gerekir ki böyle bir çeşitlilik içinde farklı eğilimler gösteren süsleme sanatının ortak paydalarını bulmak oldukça güçtür (Mülayim, 1999, s. 23). İnançların, geleneklerin, düşüncelerin oluşturduğu manevi kültür ile bu doğrultuda ortaya konan her türlü uygulamalar, somut olgu

ve pratikler bütünü insanoğlunun içinde yaşadığı toplumun kültürel kimliğini oluşturmaktadır (Koyuncu Okca, 2015a, s. 658).

Geleneksel dokumaların günlük yaşamda kullanım nesnelere olmaktan öteye geçmemesi, onun bir sanat yapıtı olarak kabul görme sürecinin oldukça uzun soluklu olmasına neden olmuştur (Arslan, 2009, s. 546). Her sanat geleneğinin çeşitli duygu ve düşünceleri anlatmak için belli biçimleri, bir takım denemelerden sonra ulaştıkları bir takım kalıpları olmuştur. Bugün bütün dünyada klasik olarak bilinen sanat eserlerinin çoğunun bazı kalıplara, belli biçimlere az çok uyduğu görülmektedir. Bu yakınlık ister istemez, bunlar arasında bir ilgi kurulmasına, klasik değerler ile geleneksel biçim özelliklerinin birbirinden ayrı düşünülmez hale gelmesine yol açmaktadır (Genç, 2009, s. 152-153). Geleneksel dokumalar gerek renkleri gerekse kullanılan yarımları ile bir görüntü çeşitliliği sağlamakla kalmamakta aynı zamanda anlamları ile de ayrı bir zenginlik katmaktadır.

Türk toplumlarında kadın toplum içinde hak ettiği değeri görmüş, erkekler tarafından hürmet ve itibar kazanmıştır (Ünal, 2007, s. 53). Kadına hak ettiği değer ve gerekli imkânlar sağlandığında kendisine verilen her görevi başarı ile yerine getirmesi ve erkeği ile birlikte hayat mücadelesinde yer alması, her alanda erkeğin en büyük yardımcısı olması kadını kendi çapında önemli kılmaya yeterli olmuştur. Türk kadını geçmişten günümüze kadar gelen süreç içerisinde üslendiği tüm görevleri başarı ile gerçekleştirmiştir (Erdoğan, 1996, s. 165).

Türk kadını giyim ve süslenme konularında da çağının çok ilerisinde bir anlayış içerisinde bulunmuştur. Kadın ev işleri ile ve dışarı işleri diye tabir edilen işlerde kocasının en büyük yardımcısı olduğu gibi giyinme ve süslenme konusunda da kendisini geri plana iten bir anlayışta olmamıştır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan bir dokuma geleneğinde kadının rolü ve önemi yadsınamaz. Eğer geleneksel dokuma sanatına kadın eli değmemiş olsaydı yüzyıllarca nesilden nesile aktarımı bu kadar kolay bir şekilde sağlanamazdı. Kadın yeri geldiğinde kendi çeyizi için, yeri geldiğinde kızının çeyizi için bu üretimleri yapmıştır. Anadolu'da çeyizinde kendi dokuduğu halı, kilim veya düz dokuma yaygısı bulunmayan gelin için arkasından laf edilir. Hiçbir genç kız, Anadolu tabiri ile koca evine gittiğinde böyle bir durum ile karşılaşmak istemez. Bu yüzden elinden geldiğince çok sayıda halı, kilim ve düz dokuma yaygı hazırlar (Deniz, 2000, s. 59).

Yarımlar bir topluma ait gelenekleri, inançları, coğrafik ve ekonomik imkânların kısacası yaşam biçimlerinin sembolleştirilmiş halleridir. Üstlenmiş oldukları anlamlar ise toplumların yaşadıkları ve olmasını istedikleri olaylar doğrultusunda şekillenerek yüzyıllardır anadan kıza usta-çırak ilişkisi içerisinde aktarılarak günümüze ulaşmıştır. Eğer sanat eseri yapıldığı dönemin izlerini taşımazsa daha sonraki nesillere aktarımı söz konusu olamaz. Yapıldığı dönemin estetik anlayışına bürünerek verilmek istenen mesajları ve manaları ulusal, yerel ve özel kimliği çerçevesinde aktarabiliyorsa ancak o zaman bir kültüre ait sanat eserinden söz edilebilir. Geleneksel dokumalardaki yarımlar ve anlamları bu konunun Türk kültüründe ne kadar hassas bir şekilde ele alındığının birer belgeleridir. Toplum içinde kadınların haykıran sesleri olan geleneksel dokumaların anlamları iyi okunması gereken birer kitap olarak değerlendirilmelidir. Bu kitaplardan kullanılan malzeme, yarımlar, renk, dönemin estetik anlayışı vb. birçok veri elde etmek mümkündür. Geleneksel dokumalardaki bu

verilerin farkına varıldığında birçok çalışmaya konu olacak kadar zengin bir birikime sahip olan Türk kültürünün de şifreleri çözülmeye başlanacaktır.

Kaynaklar

- Altındal, M. (1994). Osmanlıda Kadın. İstanbul.
- Arslan, S. (2009). “Özgün Dokuma Sanatında Öne Çıkan Kadın Sanatçılar”, Sakarya Üniversitesi Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi (05-07 Mart 2009 Sakarya)-Sakarya University International Interdisciplinary Women Studies Congress (05-07 March 2009 Sakarya) Kongre Bildirileri, Cilt: 2, Sakarya.
- Atış Özhekim, D. (2009). “Türk Kültüründe Taşıma Amaçlı Üretilen Kirkitli Dokumalar”, II. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) Kongresi ve Sanat Etkinlikleri (14-15 Mayıs 2009/Konya), Anka Basım Yayın Ltd. Şti, Konya.
- Aydın, Ö. ve Kavcı Özdemir, E. (2005). “İzmir Atatürk Müzesi Deposunda Bulunan Cicim Örneklerinin Benzer Yöre Örnekleriyle Karşılaştırılması/Comparing The Cicim Samples Found In İzmir Atatürk Museum With Similar Local Samples”, Atatürk Üniversitesi Sanat Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi/Journal of Fine Arts Faculty, Sayı: 8.
- Barışta H. Örcün. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Cami ve Türbelerinden Ağaç İşleri, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- Deniz, B. (2000). Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Erbek, M. (2002). Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri, Duman Ofset Ltd., Ankara.
- Erdoğan, A. (1996). “Türk Kadını ve Edebiyat”, Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (10-11 Aralık 1994/Kastamonu), Ankara.
- Genç, M. (2009). “Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk El Dokumalarında Kadın”, Sakarya Üniversitesi Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi (05-07 Mart 2009)-Sakarya University International Interdisciplinary Women Studies Congress (0507 March 2009) Kongre Bildirileri, Cilt: 2, Sakarya.
- Genç, R. (1997). Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası, Ankara Üniversitesi Basımevi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Gültekin, T. (2013). “Sanat Eserlerinde Kullanılan Kadın Teması: Farklı Sanat Dönemleri Üzerinde Bir Araştırma”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 34, Ocak-Şubat.
- Kuban, D. (1995). Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Koyuncu Okca, A. (b.y.y.). “Geleneksel Dokuma Örneklerinden Azık Torbaları-The Examples of Traditional Weavings: Food (Azık) Bags”, VI. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri (Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimari, Bilim, Tarih, Edebiyat, Sanat ve Folklor)-VI. International Turkic Culture, Art And Cultural Heritage Symposium/Art Activity (Archaeology, History of Art, Architecture, Science, History, Literature, Art and Folklore) (17-21 Eylül/September 2012 Milano/İtalya), Anka Basım Yayın Ltd. Şti., b.y.y., s. 171-176.

- Koyuncu Okca, A. ve Genç, M. (2015). “Anadolu Halı ve Kilimlerinde Renk”, Sobider-Sosyal Bilimler Dergisi-The Journal of Social Science, Yıl: 2, Sayı: 4, Eylül.
- Koyuncu Okca, A. (2015) “Geleneksel Anadolu Halı ve Kilimlerinde Nazar İnancı: Muska Yanışı”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Prof. Dr. Muhammet Yelten Armağı Dil/Edebiyat-Languages/Literature Sayısı, Volume: 10/8, Spring 2015, Ankara.
- Koyuncu Okca, A. (2015a). “Kültürel Bir Kimlik Olarak Geleneksel Dokumalar-Traditional Weaving as A Cultural Identity”, I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler (I. International Research Congress On Social Sciences) (02-06 Mayıs (May) 2015 Saray Bosna/Bosna Hersek), Denizli, 2015, s. 657-666. Web Adresi: www.usobar.org/www.pau.edu.tr
- Koyuncu Okca, A. (2015b). “Yörük Yaşam Biçimi İçerisinde Kadının Yeri ve Önemi”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 52, Kasım-Aralık.
- Mülayim, S. (1999). Değişimin Tanıkları Orta Çağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Onuk, T., Akpınarlı, F., Ortaç, H. S., Alp, Ö. (2002). İçel El Sanatları, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.
- Ortaç, H. S. (2010). Çankırı Kızılırmak İlçesi Kuzeykışla ve Güneykışla Köyü Kilim Dokumaları. Milli Folklor, Yıl: 22, Sayı: 86.
- Şener, N. (2009). “Kadın ve Sanat”, Sakarya Üniversitesi Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi (05-07 Mart 2009)-Sakarya Universty International Interdisciplinary Women Studies Congress (05-07 March 2009) Kongre Bildirileri, Cilt: 2, Sakarya.
- Tacemen, A. (1998). Halk Edebiyatı Verileri Zemininde Türk Kimliği II, Niğde Üniversitesi Yayınları No: 4, Niğde.
- Ünal, T. (2007). Türk’ün Sosyo-Ekonomik Tarihi, Milli Ülkü, Ankara.
- Yılmaz, Ahmet Hakan. (2015). “Çanakkale Yöresi El Dokumalarında Motifler (Biçim, İçerik, Anlatım)”, Kalemşi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5.
- Züber, H. (1972). Türk Süsleme Sanatı, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.